

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Молочна галузь є однією з провідних у структурі промисловості України. Перспективи її розвитку та функціонування завжди є надзвичайно актуальними, оскільки молочні продукти є особливо цінними і незамінними продуктами харчування будь-якої людини. Частка витрат на молочні продукти становить близько 15 % від загальних витрат на харчування. На жаль в останні роки, як і більшість галузей харчової промисловості, молочна галузь знаходиться в критичному стані (дефіцит та низька якість сировини, зростання цін на молочну продукцію, формування несприятливої кон'юнктури світового ринку молокопродуктів та ін.). Для дослідження сучасного стану та можливих тенденцій розвитку даної галузі необхідним є аналіз основних статистичних показників результативності її діяльності.

Метою дослідження є визначення та дослідження сучасних тенденцій розвитку ринку молока та молочних продуктів України.

Теоретичні, методичні й практичні аспекти функціонування молокопереробної галузі України розглядались у працях вчених економістів-аграрників Березівського П.С., Бойка В.І., Ільчука М.М., Козака О.А., Месель-Веселяка В.Я., Мостенської Т.Л., Саблука П.Т., Шпичака О.М. та інших. В даних роботах розкриваються основні економічні умови та шляхи розвитку галузі.

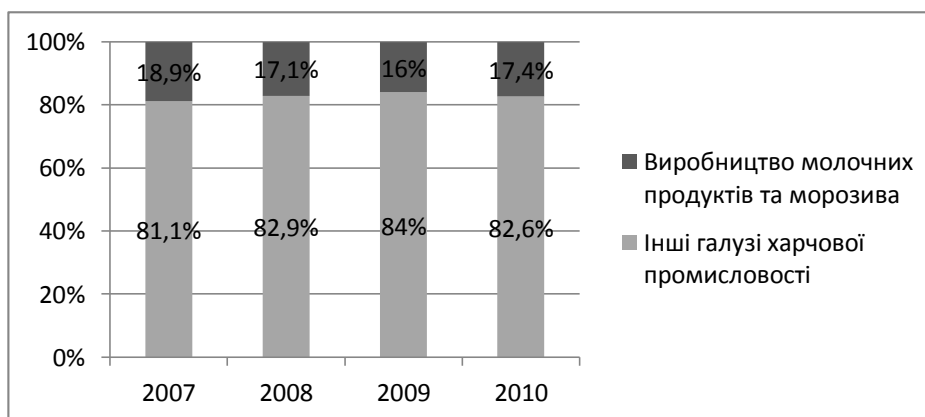
Водночас подальшого дослідження вимагають питання виділення основних позитивних та негативних тенденцій розвитку молокопереробної галузі України.

---

* Науковий керівник — І.В.Федулова, доктор економічних наук, професор.

Розвиток українського ринку молока і молочної продукції відбувається в руслі загальносвітових тенденцій.

Молочна галузь є однією з провідних галузей харчової промисловості. Протягом останніх чотирьох років частка реалізованої молочної продукції становить близько 17 % в обсязі реалізованої продукції харчової промисловості. В 2010 р. обсяг реалізованої продукції молочної галузі склав 23,9 млрд. грн., що на 30,6 % більше, ніж в 2009 р. (18,3 млрд. грн.). Для порівняння в 2009 р. темп приросту до попереднього року становив лише 4,6 %, в 2008 р. до 2007р. – 16,6 %. При цьому частка молочної промисловості в харчовій промисловості, яка протягом 2007 – 2009 рр. зменшилась з 18,9 % до 16 %, в 2010 р. збільшилась на 1,4 % в порівнянні з 2009 р. і становила 17,4 % (рис. 1.). На думку окремих вчених, зростання даного показника в 2010 р. є свідченням про вихід молочної промисловості з кризового стану ¹.

Рис. 1. Частка молочної промисловості в обсязі реалізованої продукції харчової промисловості в 2007 – 2010 рр., % ²

Ефективний розвиток молокопереробної галузі безпосередньо залежить від стану молочного скотарства, який на сьогодні є вкрай незадовільним. Особливо гостро стоїть проблема повного та стабільного забезпечення пере-

¹ Рябенко А.С., Радева О.Г. Система функціонування ринку молока України та шляхи його удосконалення // Наука і економіка. - 2010. - №1 (17). - С. 170 – 173.

² Наукова та інноваційна діяльність в Україні. // Статистичний збірник. ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України». - Київ, 2010. - 361с.

робних підприємств якісною сировиною. На сьогодні на ринку молока-сировини в Україні спостерігаються наступні тенденції:

1. *Зменшення сировинних ресурсів.* Починаючи з 1991 року виробництво молока постійно зменшується (виключенням є 2005 та 2006 рр.), і в 2010 р. молока було вироблено менше 50 % до рівня 1990 року. Основним чинником зменшення обсягів виробництва молока є зменшення поголів'я великої рогатої худоби. Так, в 1990 р. чисельність її становила 8378 тис. голів, в 2000 р. – 4958, в 2009 р. – 2795, в 2010 р. -2643 тис. голів. За останні 20 років кількість корів зменшилась втричі.

2. *Зниження якості молочної сировини.* Протягом останніх трьох років в середньому 78 % поголів'я молочного стада утримується на подвір'ях селянських господарствах, які не можуть забезпечити належного зберігання, транспортування та відповідності певному встановленому стандарту, а лише 22 % на організованих та спеціально обладнаних підприємствах. Сільськогосподарські підприємства постачають лише п'яту частину обсягу виробництва молока в країні.

3. *Низька закупівельна ціна молока-сировини, виробленого особистими господарствами населення.* Оскільки в селян немає ні умов, ні можливостей забезпечити механізоване доїння та необхідне охолодження, то відповідно до Державного стандарту ГОСТ 13264-70, ДСТУ 3662-97 "Молоко коров'яче незбиране. Вимоги при закупівлі" в основному вони постачають молоко другого сорту або несортове. Таке молоко закуповується майже за втричі нижчою ціною, ніж вищого та першого сорту, і приносить досить мізерні прибутки селянину, тим самим не заохочує його до розширення виробництва.

4. *Неефективна заготівля молока.* В Україні заготівлею молока займаються посередницькі структури, що скуповують молоко в населення. При дефіциті сировинних ресурсів та конкуренції молоко закуповують в радіусі 250 - 300 км (для порівняння в Польщі – 50 – 70 км). Таким чином вра-

ховуються транспортні витрати та прибуток посередника, що збільшує вартість молока-сировини на 15 – 20 % ¹.

5. *Зниження обсягу виробництва молока.* При цьому темп зниження до попереднього року зменшується (2007 р. – 8 %, 2008 р. – 5 %, 2009 р. – 2 %, 2010 р. – 2,5 %), а з 2005 р. спостерігається щорічне зменшення обсягу виробництва молока на одну особу (в середньому на 3,8 % в рік);

6. *Зниження обсягу споживання молока на одну особу.* До 1990 р. в середньому по Україні даний показник становив 467 кг, а в 2010 р. – 245,2 кг, що становить лише 54,5 % необхідної науково обгрунтованої норми споживання. Після 1990 р. забезпеченість повноцінними тваринницькими продуктами з року в рік знижувалась. Лише починаючи з 2002 р. можна констатувати незначне щорічне збільшення споживання продуктів тваринного походження, проте поки що вони не досягли раціонально рекомендованих норм. З одного боку це зумовлено обмеженою платоспроможністю населення, з іншого – зменшенням обсягів виробництва.

Незважаючи на зазначені негативні тенденції в молочному скотарстві ринок молочної продукції в нашій країні розвивається. На сьогодні в Україні нараховується понад 400 молокопереробних підприємств різних форм власності. Потужності з переробки молока становлять близько 18,5 млн. т, але через відсутність сировини, інфраструктури збуту, низької купівельної спроможності населення рівень їх використання є невисоким і коливається від 25 до 35 % залежно від виду продукції. Дослідження технічної складової на основі узагальнення виробничих можливостей показує достатність технічного забезпечення для зростання виробництва ²

Основні показники розвитку галузі наведено в таблиці 1.

---

¹ Рябенко А.С., Радева О.Г. Система функціонування ринку молока України та шляхи його удосконалення // Наука і економіка. - 2010. - №1 (17). - С. 170 – 173.

² Шубравська О.В., Сокольська Т.В. Розвиток ринку молока і молочної продукції: світові тенденції і вітчизняні перспективи. // Економіка і прогнозування. - 2008. - № .6. - С. 80 - 92.

1. Основні показники розвитку молочної галузі України протягом 1990 – 2010 рр.

Показники	Роки									Темп зміни 2010 р. до 1990 р., %
	1990	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Обсяг виробництва молока, млн. т	24,5	17,3	12,7	13,7	13,3	12,3	11,8	11,6	11,3	46,1
Темп зміни до попереднього року, %	-	70,6	73,4	107,9	97,1	92,1	95,9	98,3	97	-
Обсяг реалізації молока на переробку, млн. т	18,0	6,1	3,3	5,7	5,6	6,0	5,4	4,7	4,8	26,6
Середній річний удій від однієї корови, т	2,8	2,2	2,4	3,5	3,7	3,7	3,8	4,0	4,0	143
Витрати кормів на одну голову ВРХ, ц	32,5	30,3	29,6	32,4	32,8	31,9	32,2	32,3	32,4	99,7
Обсяг виробництва молока на одну особу, кг	472,3	335,3	257,4	291,1	284,0	263,3	254,3	252,1	245,2	51,9
Обсяг споживання молока на одну особу, кг	373,2	245,6	199,1	225,6	234,7	224,6	231,8	212,4	212,0	56,8
у % до науковообгр. необхідної норми	95,7	62,9	51,1	57,8	60,2	57,6	59,4	54,5	54,5	56,9
Рівень самозабезпеченості молоком	1,27	1,37	1,29	1,29	1,21	1,17	1,10	1,19	1,16	91,3
Рівень рентабельності виробництва молока незбираного, %	32,2	-23,2	-6,0	12,2	-3,7	13,8	4,1	1,4	7,7	23,9
Коефіцієнт товарності молока	0,73	0,35	0,26	0,41	0,42	0,45	0,46	0,40	0,42	27,3

Джерело: Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:

<http://www.ukrstat.gov.ua>

За основним показникам розвитку молочногo скотарства та вітчизняної молочної галузі можна виділити наступні позитивні тенденції¹:

1. *Зростання середнього річного удою від однієї корови.* За останні 10 років даний показник збільшився на 66,7 %;

2. *Стабілізація та зростання коефіцієнта товарності.* Даний показник характеризує суспільне значення виробництва та його ринкову спрямованість (виключенням є лише 2009 р.). Зростання товарності виробництва молока має два очевидних позитивних ефекти: зростання обсягу продукції,

¹ Лозовик Д.Б. Сучасний стан та перспективи розвитку молочногo ринку України. // електронне видання Ефективна економіка, 2011 р., № 6 <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=588>

що підлягає повному ветеринарному і санітарному контролю та збільшення бази для нарахування дотацій, адже саме обсяг молока, зданого на переробку, приймає участь у її формуванні. Якщо в 2000 р. – на початку дії режиму підтримки за рахунок ПДВ – товарність молока в сільськогосподарських підприємствах складала 48%, то в 2009 р. – 84%. Молоко, вироблене в господарствах населення, також характеризується зростанням рівня товарності – з 17% у 2000 р. до 27% у 2009 р.¹

3. *Значне зростання рівня рентабельності в 2010 р.* Частково на це вплинули державні заходи. В Україні процес державної підтримки виробництва молока включає наступні механізми: повернення ПДВ за продане молоко; доплати за збільшення поголів'я корів, доплати за екологічно чисту сировину для виробництва дитячого харчування; доплати сільгоспвиробникам за реалізоване молоко класу «Екстра» і вищого сорту (з 2008 року відповідно до «Галузевої програми розвитку молочного тваринництва України до 2015 року» та Закону України «Про молоко та молочні продукти»); пільгове кредитування проектів будівництва і реконструкції тваринницьких комплексів і ферм, відібраних на конкурсній основі терміном на 7 років (відповідно до «Галузевої програми розвитку молочного скотарства»).

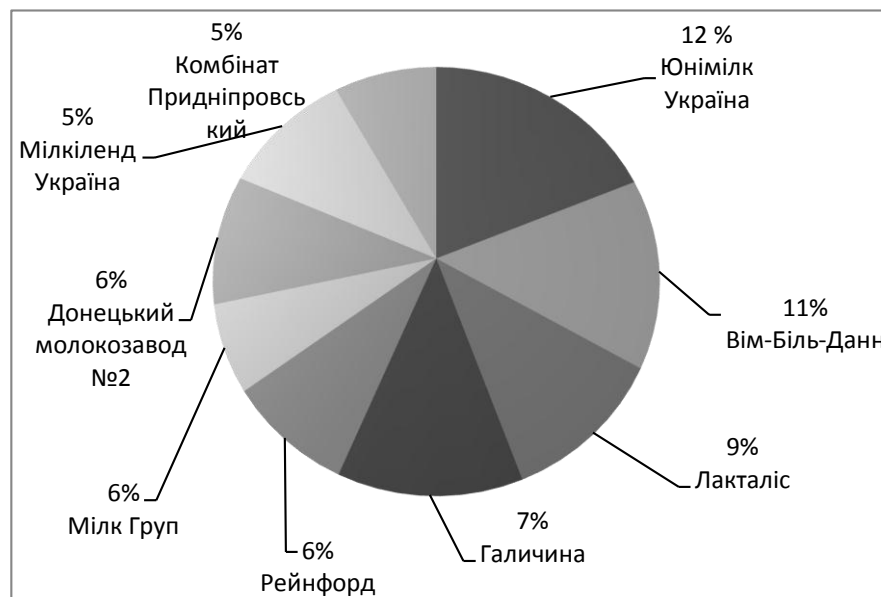
4. *Стабільний рівень самозабезпеченості молоком (1,2 - 1,3).* Це є свідченням того, що Україна виробляє молока більше, ніж споживає. Тобто існує потенціал для експорту молочної продукції, який суттєво підвищує економічну ефективність виробництва молока.

Виробництво готової молочної продукції все більшою мірою концентрується на великих підприємствах, які вкладають значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагують на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшують свій асортимент та розширюють ринок збуту як на території України так і за рахунок експортних поставок. Виробники молочної продукції зосереджують свої зусилля на збільшенні частки ринку, спрямовуючи весь об-

---

¹ Мозгова О.І., «УкрАгроКонсалт» Ключові питання молочного сектору України та попередні рекомендації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.swap-rural.org.ua>

сяг інвестицій на закупівлю нового обладнання та витрачаючи значні кошти на рекламу та просування виробленої продукції. Ринок молочної продукції є висококонкурентним і частка ринку найбільших гравців перебуває в межах 5-12% (рис. 2).

Рис. 2 Структура розподілу ринку молочних продуктів в Україні у 2009 р. між основними гравцями¹

Незважаючи на обмеженість та низьку якість молока-сировини, вітчизняний ринок молочних продуктів бездефіцитний і розвивається досить швидко. За оцінками експертів він майже не відрізняється від європейських ринків. Недостатність сировини виробники компенсують збільшенням використання порошкового молока та різноманітних добавок, емульгаторів та рослинних жирів. Асортиментна лінійка молочної промисловості розвивається у бік випуску високотехнологічних продуктів, в яких вміст молока все менший, а біологічних компонентів все більший.

Майже всі молочні підприємства виробляють декілька видів молочної продукції, що дозволяє їм бути конкурентоспроможними на ринку та оптимально використовувати свої виробничі можливості.

¹ Ринок молока і молочних продуктів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua/ua/analytics/analytical-articles/12830/>.

Основні напрямки виробництва молочних продуктів в Україні за якими проводяться статистичні дослідження представлено на рис. 3.

Рис. 3 Основні види молочних продуктів¹

Сегментація ринку за видами молочної продукції за даними Міністерства сільського господарства свідчить, що серед основних груп молочної продукції найбільш значна частка ринку припадає на незбиране молоко, кисломолочні продукти, йогурти, сметану, сир і вершки. Частка продуктів з незбираного молока на ринку становить близько 84% у кількісному вираженні. Наступними, за значущістю для споживання, видами молочної продукції є сир, займана частка ринку близько 8% та масло з часткою ринку 5%².

Аналіз показників виробництва основних видів молочних продуктів (табл. 2³) показує, що після зменшення виробництва всіх основних видів молочних продуктів протягом 2008 - 2009 рр. у 2010 році можна констатувати вихід галузі з кризи та її розвиток, не зважаючи на ряд проблем, що існують

¹ Молочна та молокопереробна промисловість: Україна – 2007 / Гром. орг. «Асоціація « Український клуб аграрного бізнесу». – К.: Логос, 2008. – 232 с.

² Лозовик Д.Б. Сучасний стан та перспективи розвитку молочного ринку України. // електронне видання Ефективна економіка, 2011 р., № 6 <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=588>.

³ Державний комітет статистики України. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

на ринку сировини. В 2010 р. порівняно з 2009 р. зросло виробництво всіх видів молочних продуктів (за виключенням сирів жирних): виробництво молока обробленого рідкого – на 6,8%, масла вершкового – на 23 %, спредів - на 10 %, морозива – на 6,3 %, молока і вершків сухих – на 2% ¹.

2. Виробництво та споживання молочних продуктів в Україні у 2005-2010 рр.

Показник	Рік						Темп зміни 2010 р. до 2005 р., %
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	
Молоко оброблене рідке, тис. т	864	820	863	808	770	822,3	95
Масло вершкове, тис. т	120	104	100	85	75	92,3	76,9
Спреди та суміші, тис. т	80	71	84	82	72	79,7	99,6
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, тис. т	84	93	93	92	85	87,2	103,8
Сири жирні, тис. т	274	217	246	236	228	224	81,7
Продукти кисломолочні, тис. т	499	524	533	532	492	497	99,6
Соживання на 1 особу у перерахунку на молоко, л/рік.	223	217	213	208	202	200	89,7

Висновки. Аналіз інформації про стан вітчизняного ринку молока і молочної продукції дозволяє зробити висновок, що вітчизняний ринок молочних продуктів є одним з найбільш динамічних, а, отже, і найбільш перспективним. Стримуючими факторами його розвитку є сировинні фактори такі, як скорочення поголів'я корів, низька ефективність селекційної роботи, низька якість сировини, застарілі технології, неефективна організація заготівлі. Саме ці проблеми потребують першочергового вирішення для подальшої ефективної роботи та розвитку молочної галузі України. Основними шляхами розвитку вітчизняного молочного ринку є новий підхід до організації і роботи молочних ферм, закупівля нових високопродуктивних порід корів,

¹ Ринок молока і молочних продуктів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua/ua/analytics/analytical-articles/12830/>.

зростання якості як молока-сировини так і готової продукції, що забезпечить конкурентні позиції на внутрішньому ринку і вихід на міжнародний ринок.